

MITROVITS MIKLÓS

A krakkói Magyar Tudományos Intézet

Kulturális diplomácia a magyar–lengyel kapcsolatokban a második világháború utáni években

Magyarország második világháború utáni külkapcsolatain belül egyedülállóan alakult a magyar–lengyel diplomáciai viszony. Egyfelől Magyarország és Lengyelország között nem állt be hadiállapot a háború folyamán. Másfelől – bár Lengyelország területét 1939 szeptemberében Németország és a Szovjetunió felosztották maguk között, és az államiság *de facto* megszűnt létezni, a lengyel kormány pedig emigrációba kényszerült – a budapesti lengyel követtség és a Lengyel Kulturális Intézet egészen 1940 végéig működött. Azok kényszerű megszüntetése után a magyar kormány különböző diplomáciai csatornákon és a magyarországi lengyel civil képviselői szervezeteken keresztül 1944. március 19-ig, az ország német megszállásáig kapcsolatot tartott az emigráns lengyel kormánnyal. A magyar–lengyel „diplomáciai” kapcsolatok tehát Magyarország függetlenségének elvesztésével úgy szűntek meg, hogy azt hivatalosan egyik fél sem deklarálta. Harmadrészt, a háború előtti varsói magyar diplomáciai képviselő és a kulturális intézet csupán ideiglenesen hagyta el a felszámolt ország fővárosát, jogilag a háború után is érvényben volt minden korábban megkötött (például konzuli, kulturális) egyezmény. Ugyanakkor a háború következtében *de facto* 1945-ben nem létezett semmilyen kapcsolat a két állam között. A viszonyt úgy kellett újra rendezni, hogy az lényegében soha nem szűnt meg, de mégsem létezett. A helyzetet tovább nehezítette, hogy Magyarország – mint a háborúban vesztes állam – a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) felügyelete alá került, így a magyar kormány külpolitikai kérdésekben az 1947. február 10-én aláírt párizsi béke ratifikálásáig önállóan nem dönthetett, diplomáciai kapcsolatokat sem létesíthetett.

A 20. századi magyar–lengyel kapcsolatokban többször előfordult, hogy a hivatalos diplomáciai kapcsolatokat azok bármilyen okból történő megszakadása vagy szünetelése idején a civil kezdeményezésekből megszülető kulturális kapcsolatok helyettesítették. Általánosan elmondható, hogy e polgári akciók vezető személyiségei – bármilyen érdemeket is szereztek ezen időszakokban – később nem kaptak szerepet a helyreállt diplomáciai és kultúr-diplomáciai kapcsolatokban. Ilyen volt az első világháború előtt – amikor Lengyelország még nem létezett – az 1908-ban Lembergben (lengyelül: Lwów, ma: Lviv, Ukrajna) megalakult Lengyel–Magyar Klub és annak alapító-elnöke, Tadeusz Stamirowski. A Klub tevékenységével úttörő szerepet töltött be a két nemzet közötti kulturális és társadalmi kapcsolatok megerősítésében. Stamirowski az első világháború alatt a lengyel politikai törekvések hivatalos szerve, a Nemzeti Főbizottság hivatalos képviselője lett Budapesten, sőt még a Tanácsköztársaság idején is folytatta e tevékenységét, később rövid ideig miskolci konzul volt, de 1918. november 11. után az új lengyel állam nem számolt igazán személyével a diplomáciában. Ugyanígy járt báró Nyáry Albert és Miklósi Ferdinánd Leó, akik 1912-ben létrehozták a Magyar–Lengyel Egyesületet. Éveken át szervezték a magyar–lengyel kulturális életet, irodalmi

esteket, koncerteket szerveztek, emlékműveket avattak, könyveket, tanulmányokat publikáltak, sőt aktívan részt vettek az első világháború alatt a magyarországi lengyelbarát közhangulat megteremtésében, önkénteseket toboroztak a lengyel légiókba, pénzt gyűjtöttek, ám a magyar–lengyel diplomáciai kapcsolatok helyreállítása után nem kaptak szerepet abban.¹

A második világháború alatt mintegy negyvenezer lengyel katona és több tízezer civil menekült érkezett Magyarországra.² A katonáknak hozzávetőleg a fele Franciaországba evakuált, és nagyjából tízezren visszatértek Lengyelország megszállás alatti területeire. A civilek pedig lényegében a háború végéig Magyarországon maradtak. Ebben az időszakban újra számos lengyelbarát magyar személy vette ki részét a menekültek életének megszervezéséből.³ Csorba Tibor – e tanulmány főszereplője – is azok közül a lengyelbarát értelmiségiek közül való, akik a háború alatt aktív szerepet vállaltak a magyarországi lengyel polgári menekültek életének, ezen belül elsősorban kulturális életük és oktatásuk megszervezésében és biztosításában, illetve a magyar történelemmel, kultúrával és a mindennapi élettel való megismertetésükben. A háború után pedig a kulturális kapcsolatok újjászervezésével kiemelkedő szerepet játszott a két ország közötti viszony fenntartásában a hivatalos diplomáciai kapcsolatok megteremtéséig.

Csorba Tibor és a krakkói Magyar Tudományos Intézet megszervezése⁴

Csorba 1906. március 15-én Szepesváralján, a magyar, a német, a szlovák, a lengyel és a rutén nyelvterület találkozási pontján született.⁵ 1920-ban családját kiutasították Csehszlovákiából, Vácon telepedtek le. A Lőcsén megkezdett gimnáziumot Budapesten fejezte be. Az érettségi után a budapesti Képzőművészeti Akadémián és a szegedi tanárképzőn folytatta tanulmányait. 1930 és 1934 között Kiskunhalason, majd Celldömölkön tanított. Nemcsak tanár, hanem egy korabeli polihisztor volt. 1929-től rendszeresen publikált, első könyve (*A halasi*

¹ Lásd: Kowalak, Andrzej: *Tadeusz Stamirowski (1860–1933)*. In: Mitrovits Miklós (szerk.): *Hídépítők. A magyar–lengyel kapcsolatok arcképcsarnoka*. H. n., 2018. 8–13.; Gerencsér Tibor: *Nyáry Albert (1871–1933)*. In: Mitrovits (szerk.): *Hídépítők*, 18–23., Balázs István: *Miklósi Ferdinánd Leó (1889–1968)*. In: Mitrovits (szerk.): *Hídépítők*, 24–29.

² A számok máig vitatottak. A katonák létszáma körül van a legkevesebb vita, a komolyan vehető, levéltári adatokon nyugvó számítások szerint a negyvenezeres létszám a legvalószínűbb. A civilek becsült létszáma azonban a tizennégyezertől egészen a száz-, sőt kétszázézerig terjed. Lásd: Lagzi István: *Lengyel katonák evakuációja Magyarországról 1939–1941*. Budapest–Varsó–Szeged, 2015. 307–321.

³ A téma irodalmára lásd: Nowak, Jerzy Robert – Olszański, Tadeusz (szerk.): *Barátok a bajban. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945*. Budapest, 1985.; Szenyán Erzsébet (szerk.): *Menekült-rapszódia. Lengyelek Magyarországon, 1939–1945. Emlékiratok a bujdosás éveiből*. Budapest, 2000.; Kapronczay Károly (szerk.): *Magyarok és lengyelek. Menekültügy. 1939–1945*. Budapest, 1991.; Kapronczay Károly: *Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1945*. Budapest, 2009.

⁴ A krakkói Magyar Tudományos Intézet történetét vázlatosan tárgyalja: N. Szabó József: *Magyar–lengyel kulturális kapcsolatok 1945–1948*. Világtörténet, 20. évf. (1998) 1. sz. 62–69.; Gerencsér Tibor – Grad, Marcin – Mitrovits Miklós: *Magyar zászló a Visztula felett. Magyar–lengyel kapcsolatok a magyar diplomácia szemével*. Budapest, 2019. 112–119.

⁵ Csorbának több gépelt életrajza is megtalálható a levéltárakban. Lásd például: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) XIX-J-1-k Lengyelország 2. doboz. 131. t. Dr. Csorba Tibor: *Curriculum Vitae*, 1945. május 23. Archiwum Akt Nowych (Varsó; a továbbiakban: AAN) Sygn. 1950 Akta Csorby. (1969. I. 20., 1979. I. 29.), illetve számos életrajzi adalék található még a budapesti Lengyel Kutatóintézet és Múzeumban őrzött Csorba hagyatékban is. Az itt vázolt Csorba-életrajz ezen anyagokra támaszkodik. Lásd még: Mitrovits Miklós: *Csorba Tibor (1906–1985)*. In: Mitrovits (szerk.): *Hídépítők*, 92–95.

csipke múltja) 1933-ban jelent meg. Egy évvel később a magyar tanyavilág életéről írt elbeszélést (*Beszél a tanya*), majd 1935-ben felvidéki diákéveit örökölte meg regény formájában (*Az utolsó lőcsei diák*), 1936-ban pedig pedagógiai regénnyel jelentkezett (*Polgáristák*). Személyesen ismerte Kosztolányi Dezsőt, Németh Lászlót és Szabó Lőrincet. Az írás mellett festett is. 1935-ben már negyven festményből álló kiállítást rendezett. E tevékenységét élete végéig folytatta.

1936-ban találkozott először a lengyeliséggel és a lengyel kultúrával. Az Új Nevelés Világligájának meghívottjaként az angliai Cheltenhamben tartott egy előadást, ahol számos lengyel értelmiséggel hozta össze a sors. Szlovák nyelvtudásának és kitudó nyelvérzékének köszönhetően hamar sikerült jó viszonyt kialakítania a lengyelekkel. E találkozás meghatározta az életét, mivel úgy érezte, hogy rengeteg minden összeköti a két népet, mégis nagyon keveset tudnak egymásról. Visszatérése után nem sokkal Lengyelországba kapott ösztöndíjat. Beiratkozott a varsói Kézimunka- és Rajztanárképző Főiskolára, ahol nemcsak tanult, hanem magyar nyelvet is tanított, majd a Varsói Egyetemen is tanult polonisztikát. Itt Julian Krzyżanowski professzor tanácsára Báthory István korát kezdte kutatni.⁶ A közép-európai népek közötti szellemi hídverés szolgálatába állította magát, és ezen belül elsősorban a magyar–lengyel kapcsolatok fejlesztésével kezdett foglalkozni.

Ugyanakkor varsói évei alatt csalódomba tapasztalta, hogy a magyar–lengyel kapcsolatok, a „lengyel, magyar, két jó barát” jelszava mögött nincs igazi tartalom, leginkább az egymásról kialakított – gyakran téves – sztereotípiák foglyai. Arra tette fel életét, hogy ezeket legyőzze, hogy a két nép mélyebben megismerje egymást. Lengyelül kezdett publikálni a magyar irodalomról, a magyar–lengyel történelmi és irodalmi kapcsolatokról, az oktatási rendszerről és más kulturális témákról. Hamarosan a Hóman Bálint vallás- és közoktatási miniszter jelenlétében 1935-ben megnyitott varsói Magyar Kulturális Intézet munkatársa lett, illetve Divéky Adorján igazgatónak köszönhetően a Varsói Egyetem magyar tanszékének lektoraként is dolgozott. Kulturális tevékenységéért már 1937-ben megkapta a Lengyelország Újjászületése Érdemrend Lovagkeresztjét. E gyors karrier annak volt köszönhető, hogy Magyar Kulturális Intézet és a magyar tanszék rendkívül fontos szerepet töltött be ebben az időszakban a kétoldalú kapcsolatokban, mivel a politikai közeledés az eltérő külpolitikai és biztonságpolitikai elképzelések miatt nehézkesen haladt előre. 1936-ban jelent meg Horthy Miklós magyar kormányzó és Ignacy Mościcki lengyel államfő védnöksége alatt Huszár Károly nyugalmazott miniszterelnök és kultuszminiszter szerkesztésében egy monumentális kétnyelvű kiadvány *Magyarország és Lengyelország* címmel. A munka közben váratlanul elhunyt Tomcsányi János helyett a lengyel cikkek magyarra fordításában Divéky mellett feltehetően Csorba is részt vett.⁷

1939. szeptember elsején éppen Budapestről Varsóba tartott volna, ám a háború kitérőse miatt a repülőgépet Lwówba irányították. Itt két hét várakozás után nem volt más választása, mint a hazatérés. A Képzőművészeti Főiskolán kapott állást, s közben a Cserépfalvi Kiadó irodalmi vezetőjeként dolgozott. Menyasszonyát, Helena Maria Millerownát – akit 1936-ban

---

⁶ *Między Cisq a Wisłą. Z prof. dr. Tiborem Csorbq rozmawia Marek Arpad Kowalski.* Tygodnik Kulturalny, 1981. augusztus 30.

⁷ Huszár Károly (szerk.): *Magyarország és Lengyelország. Magyar–lengyel kapcsolatok a történelemben, kultúrában és gazdasági téren.* Budapest–Warszawa, 1936. A több mint másfélszáz írást és nyolcszáz illusztrációt tartalmazó reprezentatív kötet szerzői között az államfőkön és miniszterelnökön túl számos korábbi minisztert, illetve a korszak jeles magyar és lengyel tudósait is megtaláljuk.

ismert meg Varsóban – 1939 decemberében sikerült Magyarországra hozatnia, így 1940. január 18-án összeházasodtak.⁸

Csorba Tibor, kiváló lengyel nyelvismerettel rendelkező lengyelbarát író, festő és kultúr-történész Magyarországon azonnal bekapcsolódott a lengyel menekültek életének megszervezésébe és nyelvoktatásába. 1940 májusában sikerült kijutnia a lengyel fővárosba is. Mintegy tíz napot töltött a németek által megszállt romos városban, ahol sikerült néhány – még szabadlábban lévő – lengyel értelmiségivel találkoznia. Nyomorúságos mindennapjaikról két hosszú jelentést írt az akkor még Párizsban működő lengyel emigráns kormány tagjaihoz, Stanisław Kot és Jan Stańczyk miniszterekhez, és kérte az otthon élő lengyel értelmiségiek mint a lengyel kultúra letéteményesei pénzbeli támogatását.⁹

Hazatérését követően elkészítette a menekültek számára az első lengyel nyelvű magyar nyelvtankönyvet,¹⁰ amelyet a Cserépfalvi Kiadó jelentetett meg. Emellett fordításaival, publikációival és a magyar történelemről tartott előadásaival erősítette a lengyel nemzettudatot és a magyar–lengyel kapcsolatokat.¹¹ Ugyanakkor a háborús években nem minden lengyel tartalom jelenhetett meg. 1940-ben a cenzúra nem engedte kiadni a feleségével közösen írt és már nyomdakész állapotban lévő *Búgnak a szirénák* (Huczà syreny) című könyvüket, amelyben az 1939. szeptemberi lwóvi élményeiket, illetve Varsó elestét örökítették meg. A Csorba-házaspár sokáig őrizte a kéziratot, mára azonban elveszett.

Csorba 1943-ban a lengyelbarát politikushoz, Bajcsy-Zsilinszky Endréhez fordult azzal a kéréssel, hogy járjon közben érdekében, s kérje ki a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól (VKM; a varsói lektori állása miatt ugyanis hivatalosan e tárca alkalmazásában állt), hogy teljes állásban dolgozhasson a Belügyminisztériumban a lengyel menekültek megsegítésén.¹² Kérését pozitívan bírálták el, 1943 októbertől a Belügyminisztérium IX. osztályán id. Antall József irányítása alatt dolgozhatott. A háború után Antall írásban igazolta, hogy lengyel nyelvtudására és megbízhatóságára tekintettel hivatalos szolgálatot teljesített a Magyarországra özönlő mintegy százezer lengyel menekült életének megszervezésében.¹³

1944-ig Antall közvetlen irányítása alatt dolgozott, de még főnöke letartóztatása után is részt vett a németek által keresett lengyelek bújtatásának és mentésének megszervezésében.

⁸ AAN Sygn. 1950 Akta Csorby.

⁹ A két jelentést lengyelül és magyarul is közli: Łubczyk, Krystyna – Łubczyk, Grzegorz: *Emlékezés IV. Lengyel menekültek Magyarországon 1939–1946*. Budapest–Warszawa, 2020. 88–98.

¹⁰ Csorba, Tibor: *Uczymy się po węgiersku. Podręcznik do nauki języka węgierskiego*. Budapest, 1940.

¹¹ Még a háború előtt Varsóban publikálta a „*Ne higgy, magyar, a németnek...*” *Kuruc–labanc világ a magyar irodalomban* [„Nie wierz Węgrze Niemcowi...” *świat kuruców–labanców w literaturze węgierskiej*] című tanulmányát. Majd 1940-ben már itthon tette közzé a *Hungarica és Turcica Czahrowski Ádám költészetében*, 1942-ben a *Czahrowski Ádám XVI. századi lengyel katonaköltő Magyarországon* című tanulmányait. 1941-ben egy mesefordítása *Węgierskie bajki ludowe*, a magyar történelemről szóló műve *Opowiadania z historii Węgier*, a magyar társadalom életéről *Z życia ludu węgierskiego*, a híres magyar politikusokról szóló népszerűsítő kiadványa *Wybitni politycy węgierscy*, a magyar prédikátorok életéről szóló brosúrája *Wielcy kaznodzieje węgierscy* címmel jelent meg a lengyel menekültek számára a Cserépfalvi Kiadónál.

¹² A dokumentumokat közli: Vigh Károly: *Bajcsy-Zsilinszky Endre és Csorba Tibor kapcsolata*. Magyar Nemzet, 1986. szeptember 6.

¹³ AAN Sygn. 1950 Akta Csorby. Igazolás. Budapest, 1970. április 4.

Segített a lengyel iskolák felállításában, a lengyel ifjak magyar egyetemi és főiskolai elhelyezésében, illetve a menekültek átsegítésében a határon.¹⁴

Közvetlenül Magyarország német megszállása előtt, 1944. március 14-én a magyar rádióban Bem apóról tartott előadást. Ekkoriban már a Pázmány Péter Tudományegyetem (a mai ELTE) bölcsészkarán folytatott doktori tanulmányokat. 1944. március 23-án Lukinich Imre nyilvános rendes tanár előterjesztésére a BTK kari tanácsa elfogadta kérelmét, hogy a magyar irodalom mellett kelet-európai történelmet és művészettörténetet is tanulhasson.¹⁵ Erre azért is volt szüksége, mert abban a történelmi pillanatban, amikor a náci Németország a lengyel kultúra eltörlésén munkálkodott, amikor ugyanez a birodalom Magyarország megszállására készült, Csorba Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király humanizmusáról írt éppen disszertációt, bizonyítva egyúttal azt is, hogy a lengyel és a magyar kultúra igenis az európai humanizmusban is gyökerezik. Dolgozatát még ebben az évben megvédte, és *Humanista Báthory* címmel könyv alakjában meg is jelentette.

1945 februárjától újra a VKM alkalmazásában állt mint tolmács. E beosztását azonban csupán átmenetinek tartotta, és a lehető leggyorsabban vissza szeretett volna térni Lengyelországba. Tudatában volt annak, hogy a szóba jöhető kultúrdiplomatak közül ő a legesélyesebb arra, hogy Magyarországot Lengyelországban képviselje. Divéky Adorján, a varsói Magyar Kulturális Intézet 1939 előtti igazgatója ugyanis egyfelől túlságosan idős volt már, másfelől politikailag nem kívánatos személlyé minősítették 1945-ben. A hatvanöt éves egykori diplomata-hírszerzőt hamarosan elbocsátották debreceni egyetemi állásából is, az MTA lefokozta tanácskozó tagnak, majd hamarosan nyugdíjazták. Korompay Manó, aki a háború előtt a Varsói Egyetem magyar tanszékét vezette, szovjet hadifogságba került, és 1940 tavaszán az NKVD harkovi börtönében agyonlőtték.¹⁶ Más hasonló kvalitású, a lengyel nyelvet ilyen magas szinten ismerő, valamint jelentős szakmai tapasztalattal bíró személy nem volt Magyarországon.

Másfelől Csorba jól tudta, hogy a háborút lezáró béketárgyalásokon a magyar küldöttség kevés érvre tud majd hivatkozni a németekkel szövetségben vesztés ország védelme érdekében. Ezek közül az egyik éppen az volt, hogy a háború kezdetétől a végéig Magyarország nem csupán befogadta a lengyel menekülteket, hanem a hatályos nemzetközi szerződésekben megfogalmazott kötelezettségein túl többletjogokat biztosított számukra (viszonylag szabadon mozoghattak, dolgozhattak, tanulhattak, kulturális életet élhettek, segélyre voltak jogosultak), valamint a magyar hatóságok lehetővé tették a lengyel katonák evakuációját a nyugati frontra. Az új magyar kormány számított arra, hogy Lengyelország a béketárgyalásokon a magyarok védelmében lép majd fel.¹⁷ Éppen ezért a Divéky Adorján által összeállított

---

¹⁴ A háború alatt Magyarországon – különböző időszakokban – 27 lengyel nyelvű iskola működött, és hozzávetőleg 350 lengyel hallgatót vettek fel magyar felsőoktatási intézményekbe. Lásd: Kapronczay: *Lengyel menekültek Magyarországon*, 116–122.

¹⁵ Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 8.a.48.8. Jegyzőkönyv a kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1944. évi március 23-án tartott VI. rendes üléséről. In: Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának ülései, 1943–1946, 11.

¹⁶ Lásd: Gerencsér Tibor: *Divéky Adorján (1880–1965)*. In: Mitrovits (szerk.): *Hídépítők*, 34–39., Gerencsér Tibor: *Korompay Manó (1890–1944)*. In: Mitrovits (szerk.): *Hídépítők*, 40–43.

¹⁷ Materski, Wojciech: *Dyplomacja Polski „lubelskiej” lipiec 1944–marzec 1947*. Warszawa, 2007. 208.

anyagból Antall József előszavával már 1946-ban megjelent magyarul és lengyelül is a *Lengyel menekültek Magyarországon a háború alatt* című könyv.¹⁸

Mivel a SZEB felügyelete alá tartozó magyar államnak nem volt arra joga, hogy önállóan döntsön arról, hogy az 1939. szeptember elején elhagyott varsói követi állomáshelyet új követ¹⁹ kiküldésével aktivizálja (arról nem is beszélve, hogy a követség épületét bombatalálat érte), a kulturális misszió felújítására önkéntesen jelentkező Csorba személye ebben a helyzetben elfogadható volt a kormány számára. Ugyanakkor a vázolt körülmények között Csorba kiküldetése számos nehézségbe ütközött.

Teleki Géza gróf, az Ideiglenes Nemzeti Kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere 1945. július 2-án azzal a kéréssel fordult Gyöngyösi János külügyminiszterhez, hogy járuljon hozzá húszezer pengővel Csorba Tibor kiküldetéséhez, és akkor a VKM ugyanennyivel támogatja az ügyét.²⁰ A Külügyminisztérium (KÜM) elfogadta a kérést, így Csorba Tibor és felesége a két minisztériumtól kapott tíz havi illetményrel, összesen negyvenezer pengővel²¹ 1945. augusztus 16-án vonattal Lengyelországba utazott,²² ahol azonnal megkezdte kulturális missziós tevékenységét. Felkereste a lengyel közoktatási minisztert, majd a külügyminisztert is. Az előbbi saját kezűleg írott megbízó levéllel látta el, amelyben arra kérte a Jagelló Egyetem rektorát, hogy gondoskodjanak Csorba elhelyezéséről, és segítsék őt a kulturális intézet megszervezésében.²³ Tevékenységét tehát nem államközi egyezmény, hanem legfőképpen a fogadó állam jóindulatú hozzáállása tette lehetővé.

Csorba a két magyar minisztérium (KÜM és VKM) beleegyezésével és jóváhagyásával hozta létre a krakkói Magyar Tudományos Intézetet, de semmilyen írásbeli felhatalmazása nem volt arra, hogy hivatalos úton a lengyel minisztériumok és az egyetem felé forduljon olyan kéréssel, hogy átvehesse a krakkói Jagelló Egyetemen felállított magyar filológiai tanszék és magyar lektorátus vezetését. Ráadásul kissé önhatalmúan a Magyar Tudományos Intézet megalapítását az 1935 és 1939 között Varsóban működő Magyar Kulturális Intézet jogutódjának tekintette,²⁴ noha erről semmilyen döntés nem született Budapesten, és ilyen tárgyú magyar–lengyel kormányközi megbeszélés sem zajlott le. Ennek megfelelően sem helyiséget, sem berendezési tárgyakat nem kapott. Így 1945 decemberétől az Intézetet a Karmelicka utca 3. szám alatti, második emeleti lakásában „rendezte be”.

---

¹⁸ *Lengyel menekültek Magyarországon a második világháború alatt*. Budapest, 1946., illetve *Uchodźcy polscy na Węgrzech w czasie wojny*. Budapeszt, 1946. A kötet szerzőségét tévesen id. Antall Józsefnek tulajdonítják, miközben a szöveget valójában Divéky Adorján állította össze, amit feltehetően Antall véglegesített és látott el előszóval. Az eredeti kéziratot lásd: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, F. 128. Divéky Adorján: A lengyel menekültek helyzete Magyarországon a világháború alatt, 1–39.

¹⁹ A korábbi követ, Hory András kiküldése eleve lehetetlen volt, hiszen a németek kérésére már a háború alatt nyugdíjazták. Lásd: Gerencsér–Grad–Mitrovits: *Magyar zászló*, 234–235.

²⁰ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország 2. doboz, 131.t. 22.891/1945. VIII. Dr. Csorba Tibor megbízatása.

²¹ A hiperinfláció és rendezetlen valutáris helyzet miatt ez az összeg hamar semmivé vált.

²² Tadeusz Kopyś lengyel nyelven megjelent monográfiájában azt olvashatjuk, hogy Csorba még azelőtt illegálisan elhagyta az országot, hogy a Vörös Hadsereg elfoglalta volna Budapesten. A dokumentumok, mint láttuk, ellentmondanak ezen állításnak. Lásd: Kopyś, Tadeusz: *Stosunki polsko-węgierskie w latach 1945–1970*. Kraków, 2015. 103.

²³ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 587/1946. Csorba Tibor hivatalos jelentése lengyelországi működéséről 1945. aug. 16-tól 1946. dec. 15-ig terjedő időre.

²⁴ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 1298/1947. Dr. Csorba Tibor jelentése 196. XII.15–1947. V.1-ig terjedő időre.

Krakkóra két okból esett a választás. Egyfelől Varsó romokban hevert, egyszerűen nem volt szabad épület, amelyet igénybe tudott volna venni a leendő magyar diplomáciai képviselet. Másfelől Krakkóban jelentős számú olyan fiatal élt, akik a háborút Magyarországon töltötték, így bizonyos nyelvismeretük is volt már. Olyannyira, hogy rögtön egy negyven fős haladó tanfolyamot kellett indítani számukra. Természetesen nemcsak nyelvórákat tartott, hanem a magyar–lengyel humanista kapcsolatokról, a Jagellók és a Szapolyaiak kapcsolatairól, majd később Báthory Istvánról, illetve a 19. századi magyar irodalomról is tartott előadásokat. Egy évvel később a krakkói Kereskedelmi Akadémián is megszervezte a magyar lektorátust, ahol átlagosan húsz tanuló vett részt a magyar nyelvórákon.²⁵

Az intézeti munka önálló ingatlan és pénzügyi források hiányában elsősorban abból állt, hogy maga köré gyűjtötte azokat a fiatal lengyel, illetve a Lengyelországban élő magyar tudósövendékeket, akik Magyarországra iránt érdeklődtek. Ők is többnyire magyarországi menekültek voltak a háború alatt. Közülük Bronisław Natolinski jezsuita atya Mátyás király korszakával foglalkozott, dr. Marian Plezia Gall²⁶ krónikájának magyar vonatkozásait elemezte, Tadeusz Pobożniak a magyar filmművészet iránt érdeklődött, Teresa Dutkiewiczówna kiváló magyar nyelvésznek számított, Nyíry Mária a magyar festészettel, Emil Rachwał pedig a magyar zenével foglalkozott. Az intézet mellett működött a közel ötven tagú „Balaton” nevű dalárda is, melynek célja a magyar népzene lengyelországi népszerűsítése volt.²⁷

Tudományos tevékenysége körébe tartozik, hogy Csorba egy lengyel nyelvessel közösen átdolgozta a háború alatt írt magyar nyelvtankönyvét, valamint az intézeten belül létrehozott Írók Körének közreműködésével egy (magyar költők válogatott műveiből összeállított) antológiát készített elő kiadásra. Mindemellett 1945 szeptemberétől 1946. december közepéig összesen harminchét előadást tartott a legkülönbözőbb témákból. Szociológus felesége, akit szintén az egyetem alkalmazott, összesen húsz előadással gazdagította az intézet tevékenységét, elsősorban a magyarországi lengyel menekültek életének mindennapjairól, az emigráció és a beilleszkedés nehézségeiről. Tevékenységük Krakkó határain kívülre is elért. Nemcsak előadásokat szerveztek, hanem több városban segítettek a magyarbarát kulturális egyesületek megalakulását.

Annak ellenére, hogy Csorba és felesége krakkói tevékenysége hasznos volt magyar szempontból, hiszen a magyar–lengyel barátságot erősítette a háború utáni új értelmiség körében, és valóban létező igényeket elégített ki Lengyelországban (az egykori menekültek továbbra is érdeklődtek Magyarország iránt), hivatalos megbízatással továbbra sem rendelkezett. Ő maga természetesen folyamatosan sürgette a „szabályszerű és végleges megbízás” kibocsátását.²⁸ Lényegében még mindig csupán régi kapcsolatainak köszönhetően dolgozhatott a Jagelló Egyetemen, amelynek vezetése – Jan Dąbrowski ismert magyarbarát professzoron keresztül is – szintén szeretne volna bemutatni a hivatalos megbízatást az egyetemi tanács előtt.²⁹

²⁵ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 587/1946. Csorba Tibor hivatalos jelentése lengyelországi működéséről 1945. aug. 16-tól 1946. dec 15-ig terjedő időre.

²⁶ Gall Névtelen (lengyelül Gall Anonim), ismeretlen személyazonosságú középkori lengyel krónikaíró.

²⁷ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 587/1946. Csorba Tibor hivatalos jelentése lengyelországi működéséről 1945. aug. 16-tól 1946. dec 15-ig terjedő időre.

²⁸ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 77.055/1946. Lengyel és magyar kulturális intézetek és lektorátusok kölcsönösségi ügyei.

²⁹ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 60.377/6-946. Megbízólevél kieszközölése Dr. Csorba Tibor számára a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól.

Ekkor kiderült, hogy 1945. december 10-én Bereczky Albert, a VKM államtitkára kibocsátott egy határozatot, amelyben a minisztérium felkérte Csorbát, hogy „a Magyar Intézet megszervezésére tegyen meg minden intézkedést, és addig is, amíg az intézet vezetésének kérdése végleg rendezést nem nyer, az intézet vezetését lássa el”, valamint felhatalmazta arra, hogy „addig is, amíg ezt a lengyel és a magyar kormány szabályszerűen le nem tárgyalja, az ottani egyetemen megszervezett tanszéket elfoglalhassa”.³⁰ Amellett, hogy e megbízólevél elkeveredett, és csak 1946 nyarának végén került Csorba kezébe, sem formailag, sem tartalmilag nem felelt meg annak, amit a Jagelló Egyetem, illetve a lengyel illetékes minisztérium elvárt volna. Feltehetően Csorba és az illetékes magyar minisztériumok emiatt lengyel szemmel komolytalannak tűntek, pedig mindössze arról volt szó, hogy a magyar kormány egyoldalúan nem létesíthetett Kulturális Intézetet Lengyelország területén, ahhoz előbb tisztázni kellett volna, hogy az 1934-ben megkötött kétoldalú kulturális egyezmény érvényben van-e még. Erre azonban nem volt lehetőség a diplomáciai kapcsolatok hiányában.

Ezzel egyidőben megindultak a tárgyalások a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, ami hatással volt Csorba tevékenységére is. A diplomáciai kapcsolatok újraindítása nem csupán a két ország kormányának döntésétől függött: a Szövetséges Ellenőrző Bizottság – vagyis Moszkva – engedélye kellett ahhoz, hogy Magyarország Lengyelországgal helyreállíthassa azokat. 1946. február 21-én a magyar Külügyminisztérium levélben kérte Vlagyimir Petrovics Szviridov altábornagyot, a magyarországi SZEB ügyvezető elnökhelyettesét, hogy engedélyezze azt, hivatkozva a moszkvai magyar követség ügyvivője azon információjára, hogy a lengyel kormány elismeri a Magyar Köztársaságot, és fel kívánja vele venni a diplomáciai kapcsolatokat. Ezt megelőzően már a lengyel kormány is kérte a SZEB-től a kapcsolatok engedélyezését. Szviridov február 14-én küldött válaszában kijelentette, hogy nincs ellene kifogása. Így Gyöngyösi János külügyminiszter február 26-án utasította a moszkvai magyar nagykövetet, hogy tájékoztassa az ottani lengyel nagykövetet a SZEB döntéséről, és javasolja a kölcsönös követküldést. A magyar Külügyminisztérium 1946. március 1-jén juttatta el az MTI-hez közleményét, amelyben tájékoztatott arról, hogy a SZEB hozzájárul a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok felvételéhez.³¹

A lengyelek léptek először. Ennek nyilvánvaló oka az, hogy a háború alatt Magyarországra menekült több tízezer lengyel állampolgárt mielőbb repatriálni kellett.³² Hazatérésük megszervezésében a követségnek is fontos szerepet tulajdonítottak. Így Piotr Szymański lengyel követségi tanácsos 1946. július 8-án átadta megbízólevelét Gyöngyösi János külügyminiszternek.³³

---

³⁰ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 84.020/1945. Csorba Tibor megbízása.

³¹ MNL OL XIX-J-1-k 2. doboz, 370/pol.-1946.

³² A repatriálás már 1945-ben megindult. Az ügygel eleinte a Lengyel Hazatérőknek Segítő Bizottság (*Komitet Pomocy Repatriantom Polskim*) foglalkozott, amely a SZEB-től, így személyesen Vorosilovtól függő Leszek Krzemiń lengyel alezredes ellenőrzése alatt működött. A munkát 1945 végétől a Lengyel Repatriációs Misszió bécsi kirendeltségének budapesti fiiláléja vette át, végül pedig az 1946 nyarán létesített követség hatáskörébe került. 1944-ben nagyjából 34 ezer lengyel tartózkodott Magyarországon, amelynek nagyjából a fele még a háború előtti emigráció tagja volt, a másik fele pedig a háború alatt érkezett menekültekből állt. A legnagyobb hazatérési hullám 1945 végéig tartott, de egészen 1949-ig folyamatos volt a hazatérés. Végül mintegy 2500–3000 lengyel maradt csupán Magyarországon. Sylburska, Aleksandra: *Działalność polskiej placówki dyplomatycznej na Węgrzech (1946–1956)*. [Doktori disszertáció.] Łódź, 2017. 35–40.

³³ MNL OL XIX-J-1-k 2. doboz, 11.t. A budapesti lengyel diplomáciai képviselő felállítását alaposan elemzi Sylburska: *Działalność polskiej placówki*, 41–45.

Magyar részről kezdetben úgy vélték, a varsói követség vezető pozícióira csakis olyan egyének jöhetnek szóba, akik a lengyel bel- és külpolitikai viszonyokat jól ismerik, s akik a háború alatt a lengyel menekültek ügyeivel intenzíven foglalkoztak, így kapcsolataik vannak a lengyel politikai élet és a társadalom különböző köreibeh. Ezen elképzelések alapján Apor Istvánt jelölték ki követnek, ám végül mégsem ő kapott megbízást, hanem Förstner Pál, aki október 26-án nyújtotta át megbízólevelét Zygmunt Modzelewski külügyminiszternek. Ezzel helyreálltak az addigi szünetelő magyar–lengyel diplomáciai kapcsolatok.³⁴

A diplomáciai kapcsolatfelvétel folyamatával párhuzamosan kezdett körvonalazódni, hogy a KÜM idővel átveszi a VKM-től a kulturális diplomácia ügyeit, így a külföldi magyar kulturális intézetek feletti ellenőrzést is, s a kétoldalú kapcsolatok helyreállítása, valamint a háborút lezáró békeszerződések aláírása után bilaterális kulturális egyezmények keretében szabályozza azok működését. Az is egyre világosabb volt, hogy a magyar kormány nem számíthat a lengyel diplomácia támogatására a párizsi béketárgyalásokon,³⁵ így a magyar–lengyel barátságot erősítő kultúrmisszió is veszített jelentőségéből.

Mielőtt Förstner Pál kinevezett ügyvivő Varsóba utazott, hogy elfoglalja állomáshelyét, a KÜM tájékoztatást kért a VKM-től az 1945 utáni kulturális kapcsolatokról és Csorba Tibor tevékenységéről. Kaotikus viszonyokra utal, hogy a jelentéstevő kijelentette: „A krakkói jelenlegi helyzetet nem ismerjük [...] Lehetőleg gyors és bizalmas jelentést kérünk dr. Csorba Tiborra vonatkozólag.” A VKM különösen Jan Dąbrowski professzor véleményének megismerését kérte.³⁶ Meglepő a VKM ilyen szintű tájékozatlansága, hiszen Csorba folyamatosan küldött jelentéseket Bereczky Albert államtitkárnak és dr. Paikert Géza ügyosztályvezetőnek. A VKM tehát nem tudta Förstnert felkészíteni e tekintetben.³⁷

Förstner ügyvivő Varsóba érkezése után azonnal találkozott Czesław Wyceh közoktatásügyi miniszterrel, Władysław Kowalski kulturális és szépművészetügyi miniszterrel, Feliks Widy-Wirski tájékoztatás- és propagandaügyi államtitkárral, valamint a Közoktatásügyi Minisztérium főiskolai osztályának vezetőivel. A véleményük megegyezett abban, hogy a közeljövőben új kulturális egyezményt kell kötni. A Csorba Tibor személyére vonatkozó kérdésre pedig Förstner azt jelentette, hogy az „érdekeltek körök nézete szerint nevezett feladatát megfelelően látszik teljesíteni, kifogás ellene nem merült fel, de a létesítendő varsói Magyar In-

---

³⁴ Lásd még: Sáringer János: *Iratok a magyar Külügyminisztérium történetéhez 1945–1950*. Szeged, 2013.

³⁵ A lengyel küldöttség nemhogy a magyarok védelmében lépett fel Párizsban, hanem kvázi ellenük, amikor benyújtották az egykori magyarországi lengyel vagyokra, illetve a háború alatt Magyarországra került lengyel vagyontárgyakra szóló kártérítési igényüket. Lásd: Materski: *Dyplomacja Polski „lubelskiej”*, 208–209. Kópys: *Stosunki polsko-węgierskie*, 53–59.

³⁶ Gönyei Antal: *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből, 1945–1948* (Források a magyar népi demokrácia történetéhez 8.) Budapest, 1988. 174/A. sz. dokumentum. A VKM tájékoztatása a KÜM részére a magyar–lengyel kulturális kapcsolatok helyzetéről. Budapest, 1946. szeptember 25., 494.

³⁷ Teljes tájékozatlanságról tanúskodik, hogy még az 1934-ben megkötött magyar–lengyel kulturális egyezmény szövegét sem ismerték, mivel szerintük minden lengyel anyag megsemmisült a háború alatt. Förstner a válaszejelentésében ígérte meg, hogy megszerzi az egyezmény szövegét a lengyel Közoktatási Minisztériumtól. Nem tudtak arról, hogy a dokumentumot a könyvtárban is megtalálhatták volna. Olay Ferenc: *A lengyel–magyar kulturális egyezmény és a két nemzet barátsága*. Budapest, 1935.

tézet vezetésére nem őt, hanem egy megfelelő tudományos tekintéllyel rendelkező, rendes egyetemi nyilvános tanárt látnának majdan szívesen.”³⁸

Ezzel szemben Budapesten ekkor még Csorbát tartották alkalmasnak a lengyelországi magyar kulturális diplomácia vezetésére. A Minisztertanács az 1947. május 16-án tartott ülésén határozatot hozott Csorba Tibor megbízásáról, vagyis végre legfelsőbb szintű döntés született arról, hogy ő legyen a Magyar Tudományos Intézet vezetője. Ezt követően Bassola Zoltán, a VKM államtitkára június 12-én levélben kérte fel a külügyminisztert, hogy a varsói magyar követen keresztül a döntésről tájékoztassa a lengyel közoktatásügyi minisztériumot és a krakkói egyetem rektorát.³⁹

Ez minden bizonnyal megtörtént. Förstner Pál 1947 áprilisában járt első ízben a lengyel külügyben a Krakkói Magyar Tudományos Intézet megfelelő elhelyezése érdekében, mely alkalommal ígéretet kapott az ügy kedvező elintézésére. Ezt követően a VKM július 13-án hozott rendelete alapján – már Csorba hivatalos megbízása után – Förstner újból kérte a lengyel Külügyminisztérium intézkedését. Miután érdemi előrelépés nem történt, a magyar ügyvivő igyekezett a külügy politikai osztályán és a Közoktatási Minisztérium tudományos osztályán is megoldást találni. Mindkét helyen azt a választ kapta, hogy a lehető legrövidebb időn belül intézkedni fognak az Intézet elhelyezése és felszerelése tekintetében.⁴⁰ Az ígérek ellenére mégsem történt semmi. Úgy tűnt, hogy a lengyel Külügyminisztérium illetékeseinek vagy a krakkói helyszínnel van problémájuk, vagy magával Csorba személyével. A magyar Külügyminisztériumból arra utasították Förstnert, hogy derítse ki, miért nem biztosítanak a lengyelek egy elfogadható helyiséget az 1945 óta működő Intézetnek.⁴¹

Végül november 14-én már a VKM is úgy ítélte meg, hogy nem érdemes az ügyet tovább vinni, mert a januárban aláírandó magyar–lengyel kulturális egyezmény majd úgyszabályozza a kérdést.⁴²

Ugyanebben az időben – 1947 októberében – főképpen Csorba tanítványaiból megalakult a Krakkói Magyarbarát Lengyel Diákegyesület. Ez már a második ilyen jellegű baráti társaság volt, mivel egy évvel korábban Kereskedelmi Akadémiai diákjai, akiket szintén ő tanított, már létrehozták a Magyarbarát Lengyel Főiskolai Hallgatók Egyesületét.⁴³ Tevékenységüket mind Csorba, mind Förstner támogatta.

Csorba Tibor hazahívása, a krakkói Magyar Tudományos Intézet felszámolása

Bármennyire is igyekezett Csorba, hogy a legnehezebb anyagi helyzetben és infrastruktúra nélkül is küldetésstudattal és szakmai hozzáértéssel végezze feladatát, ráadásul hivatalos fogadókészség nélkül, két tényező megpecsételte sorsát. Egyfelől az 1948. január 31-én aláírt

---

³⁸ Gönyei: *Dokumentumok*, 174/B. sz. dok. A varsói magyar ügyvivő jelentése a KÜM részére a magyar–lengyel kulturális kapcsolatokról. Varsó, 1946. november 19. 495.

³⁹ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 86.673/1947. Csorba Tibor minisztertanácsi megbízásának jelentése.

⁴⁰ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 3442/1947. A krakkói Magyar Tudományos Intézet elhelyezésének ügye. MNL OL XIX-J-1-e. 21. d. 117.736. Krakkó. 3442/1947. A krakkói Magyar Tudományos Intézet elhelyezésének ügye.

⁴¹ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 118.191/1947. Krakkói Magyar Tudományos Intézet elhelyezésének ügye.

⁴² MNL OL XIX-J-1-e. 21. d. Krakkó, 118.991/1947.X.főoszt. Krakkói Magyar Tudományos Intézet elhelyezésének ügye.

⁴³ MNL OL XIX-J-1-e. 21. d. Krakkó, 63.344/6/1947., illetve 3388/1947. Krakkói magyarbarát lengyel diákegyesület.

magyar–lengyel kulturális egyezmény, amelynek 1. cikk b. pontja csupán annyiban érintette a kulturális intézetek ügyét, hogy a felek elhatározták magukat arra, hogy „megadják a szükséges támogatást a magyarországi Lengyel Intézet és a lengyelországi Magyar Intézet működéséhez”.⁴⁴ Tehát a felek nem új intézetek létrehozásáról döntöttek, hanem a meglévők támogatásáról. Adottnak vették az 1934-ben aláírt kulturális egyezmény alapján 1935-ben Varsóban megnyitott Magyar Kulturális Intézet és az 1939-ben Budapesten megnyitott Lengyel Intézet létét, holott egyik sem működött. Ugyanakkor, a VKM várakozása ellenére nem rögzítették az intézetek székhelyét, ahogy egy szót sem szóltak az infrastruktúráról, azaz nem rendezték a helyiségek ügyét sem.

Másfelől 1948. június 29-én – bő egy hónappal Rákosi Mátyás varsói látogatása és a sztálinista szellemiségű magyar–lengyel barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírása után⁴⁵ – Förstner Pál varsói magyar követ Norvégiából elküldte lemondó levelét, amelyben azt is bejelentette, hogy politikai okokból emigrált. Indoklásában az ország demokratikus berendezkedésének felszámolása, a katolikus egyház elleni támadások, illetve az ország egyoldalú külpolitikai irányultsága állt: „Elhatározásom tehát tiltakozás kíván lenni az ország belső békéjét, egységét és történelmi kultúráját veszélyeztető intézkedések ellen.”⁴⁶ Förstner valójában már 1947. május 26-án elhagyta állomáshelyét, de emigrációja rávilágított a Lengyelországban működő magyar diplomáciai képviselő politikai megbízhatatlanságára, ráadásul úgy tűnik a dokumentumokból, hogy Förstner pozitív véleménnyel volt Csorbáról. A lengyel Külügyminisztériumban néhány pozícióban lévő kommunistának viszont nem tetszett Csorba tevékenysége. „Panaszaik” pedig ebben a kontextusban meghallgatásra találtak.

Boldizsár Iván államtitkár – aki ebben az időben a KÜM Kulturális Osztályának revízióját végezte – 1948. szeptember 13-án jelentette, hogy varsói útja során „több lengyel személyiség egybehangzóan elégedetlenségét fejezte ki Csorba Tiborral és működésével kapcsolatban, úgyhogy nevezettnek hazahívása időszerűvé vált”. A jelentés hátlapjára kézzel írt kiegészítésben még azt is megjegyezte, hogy a lengyel KÜM-ben Csorbát „notórius reakciósként” jellemezték és feltették a kérdést: „Mi érdekünk fűződik Csorbához? Mikor hívjuk vissza?” Majd levonta a következtetést: „A bizalmatlanság ilyen megnyilvánulása után nem tehetünk mást, mint megindítjuk Csorba visszarendelési eljárását.”⁴⁷ Boldizsár jelentésének következtében az MDP Külügyi Osztálya szeptember 30-én megtárgyalta Csorba hazahívásának ügyét. Az ülésről fennmaradt rövid emlékeztető megállapítja, hogy Csorba „kulturális vonalon rendkívül aktív, és ennek következtében ma Krakkóban van a legizmosabb magyarbarát társaság Lengyelországban”. Ugyanakkor visszaköszön Boldizsár jelentése is: „Csorbát a lengyel KÜM-ban mint notórius reakciót tartják számon, és visszahívásának ügyét több ízben szóvá tették Boldizsár államtitkár előtt.” Az MDP Külügyi Osztálya ezek után azt javasolta, hogy mivel a krakkói lektorátus ügyében a VKM az illetékes, a Politikai Osztály bevonásával

⁴⁴ Gönyei: *Dokumentumok*, 176. dok. Az első magyar–lengyel kulturális együttműködési egyezmény. 1948. évi XX. törvénycikk. Budapest, 1948. január 31.

⁴⁵ Erre 1948. június 18-án került sor.

⁴⁶ MNL OL XIX-J-31-a. 21. doboz, Varsó 1-86. 2317/Pol/1948.

⁴⁷ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 160res/6-948. Csorba Tibor krakkói megbízása. Érdekesség, bár lehet, hogy Csorba sorsára hatással volt, hogy Boldizsár mindig igyekezett az aktuális politikai irányvonalnak megfelelni, így egyre inkább azonosult a sztálinizmussal. 1951-ben annak a kitelepített Kornis Gyulának (piarista szerzetes, filozófus) a budai villájába költözött be, akinek Csorba még a háború alatt két tanulmányát is lefordított lengyelre (1943-ban jelent meg a Cserépfalvi Kiadónál Juliusz Kornis *Święty Stefan* című kötete, amely tartalmazta *Szent István az országépítő* és *A magyarság szerepe a történelemben* című írásait).

a VKM-ben hívjanak össze egy értekezletet Csorba hazarendelésének kérdésében.⁴⁸ Mivel források nem maradtak fenn, és Csorba még egy évig Krakkóban maradt, feltételezhetjük, hogy erre az értekezletre nem került sor. Meg kell azonban azt is jegyezni, hogy Csorba tanítványainak és a krakkói Magyar Tudományos Intézet rendezvényeinek közönsége többnyire a háború alatt Magyarországon élő lengyelekből állt, s ezek az az emberek természetes módon hálásak voltak Horthy Miklós kormányzónak, illetve Teleki Pál egykori miniszterelnöknek, ezért a kommunisták szemében „reakciónak”, illetve kommunista-ellenesnek számítottak.⁴⁹

Egyelőre tehát nem született döntés a krakkói Intézet felszámolásáról, de ez logikusan következett az év elején aláírt kétoldalú kulturális egyezmény szövegéből, hiszen abban egyetlen intézet támogatásáról esett szó. Arról ugyan nem született külön döntés, hogy ennek székhelye Varsóban lesz, de mivel egyrészt a háború előtt is a fővárosban működött a Magyar Kulturális Intézet, másfelől pedig a reciprocitás elve is ezt követelte meg, a magyar és a lengyel kormány magától értetődőnek tekintette. A KÜM kulturális osztályának három jelöltje volt a varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatói posztjára. Az első számú várományos Kniezsa István egyetemi tanár, kiváló szlavista lett volna, a második helyre Szabó Dénes egyetemi tanársegédet sorolták, aki Wilnóban (Vilniusban) korábban magyar lektorként dolgozott, lengyel felesége lévén kötődése is volt az országhoz, bár egyénisége miatt még Csorbánál is alkalmatlanabbnak tartották az előterjesztők. A harmadik jelölt Csapláros István középiskolai tanár volt, akit szorgalmas, alapos és megbízható bibliográfusként jellemeztek. Őt első sorban egy vezető professzor mellé lektornak vagy ösztöndíjasnak képelték el, mivel „erélytelenségénél fogva vezetésre nem alkalmas, sőt ennek tudatában valószínűleg nem is vállalna ilyen pozíciót”.⁵⁰

Egy varsói igazgató kinevezése tehát egyben Csorba „igazgatói” pályafutásának a végét is jelentette volna. Annak ellenére, hogy Budapesten is jó véleménnyel voltak munkásságáról, egyre nyilvánvalóbb volt, hogy nem őt nevezik ki Varsóba: „Politikailag, a kulturális osztály tudtával, nem merült fel ellene kifogás. [...] Immáron három éves működése alatt Csorba Tibor a krakkói egyetemen nyelvi és irodalmi előadásokat tartott, magyar nyelvkurzusait ezenkívül is megtartotta. Élénk társadalmi munkásságot is kifejtett, aminek eredményeképpen ma Lengyelországban Krakkóban van a legizmosabb magyarbarát lengyel társaság.”⁵¹ Ezzel szemben kritika érte amiatt, hogy igazgatónak adta ki magát, holott erre hivatalos megbízatást nem kapott. A magyar–lengyel kulturális egyezmény aláírása óta pedig igyekezett a krakkói intézetet a szerződésben foglalt lengyelországi magyar kulturális intézetként elismertetni. Arra jogi alapja ugyan nem volt, de az 1945-ös kiküldetésének tartalma, az 1947. május 16-i minisztertanácsi határozat, illetve a kiküldetésének „legitimációja”, hogy ő voltaképpen az 1939-ben megszakadt kultúrdiplomáciai kapcsolatok újraindítása szándékával utazott Lengyelországba, valamint a három év alatt elvégzett jelentős munkája alapján úgy vélte, hogy joggal tarthatta krakkói intézetét a korábbi varsói intézet jogutódjának, magát pedig az újraindítandó varsói intézet igazgatói posztja elsőszámú várományosának.

⁴⁸ MNL OL M–KS 276. f. 80. cs. 4. ő. e. Csorba Tibor lektor visszahívása Krakkóból.

⁴⁹ Ez azonban később változott. Ennek bizonyítéka az, hogy több egykori menekült került diplomáciai szolgálatba Budapestre. Edward Dębicki és Tadeusz Olszański is a Lengyel Kulturális és Tájékoztató Központ igazgatója lett a nyolcvanas években.

⁵⁰ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 160res/6-948. Csorba Tibor krakkói megbízása.

⁵¹ Uo.

Kniezsa végül nem vállalta a varsói kiküldetést,⁵² Szabó személyét pedig elvetették, így hivatalosan 1948. november 16-tól mégis Csapláros István lett a varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatója.⁵³ Csorba pedig – a személyét ért kritikák ellenére – még egy évig maradt Krakkóban. Ennek két oka lehetett: egyfelől elégedettek voltak kiemelkedő szakmai munkájával, másfelől Csaplárost lekötötte a varsói Intézet megszervezése, nem volt elvárható tőle, hogy a krakkói magyarbarát kulturális és nyelvoktatási igényeket kielégítse, miközben a krakkói bázist nem szívesen veszítették volna el. Ugyanakkor a lengyel minisztériumtól kapott korábbi ellátmányt 1948 decemberétől megszüntették, a VKM által utalt havi illetmény pedig akadozva érkezett el a címzetthez.⁵⁴

Az 1948. november 22–28. között Varsóban megrendezett Lengyel–Magyar Barátság Hete a háború utáni kulturális kapcsolatok addigi legjelentősebb eseménye volt. Közel negyven tagú – közéleti személyiségekből, művészekből, tudósokból álló – delegáció érkezett a lengyel fővárosba. Ennek keretében november 22-én délután öt órakor került sor a varsói Magyar Kulturális Intézet hivatalos megnyitójára. Lukács György filozófus, Jan Dąbrowski professzor és Szántó Béla követ mondott beszédet, majd Andics Erzsébet tartott előadást. Szántó Béla varsói követ részletes jelentésében meg sem említette már Csorba nevét.⁵⁵ Ugyanakkor Radó György miniszteri titkár jelentésében kiemelte, hogy a Krakkóban bemutatott népművészeti kiállítás többek között „Csorba krakkói lektor lelkes és odaadó szervező és propaganda tevékenységének” köszönhetően volt oly sikeres.⁵⁶ Csapláros is megemlíti az 1949. januári jelentésében, hogy „Csorba magyar nyelvkönyvének sokszorosított példányai-ból sikerrel tanulnak a lengyelek”, bár jó lenne a kulturális egyezmény keretében egy új tankönyvet és szótárt készíteni. Másfelől a varsói intézet igazgatója Radóhoz hasonlóan kiemelte, hogy a Lengyel–Magyar Barátság Hete keretében szervezett krakkói népművészeti kiállításon Csorba szakszerűen végzett tárlatvezetését: „Csorba szakszerű és folyékony lengyel nyelven elmondott magyarázatait a közönség komoly érdeklődéssel hallgatta és az utolsó teremig, az utolsó szavakig kitartott mellette.”⁵⁷

Hasonló véleményt alkotott róla Szántó Béla varsói követ, aki kinevezése után, 1949. június 3-án Krakkóba utazott, hogy tájékozódjon az ottani helyzetről. Csorbáról a következőket írta: „...eddig működése [...] feltétlenül hasznos. A magyar nyelvet sikerrel oktatja, erről személyesen meggyőződtem. [...] Többen hallgatói közül ma már egyes lengyel lapoknak állandó munkatársai, magyar szakértői. [...] a tanítás mellett foglalkozik a magyar kolónia

⁵² Már csak azért sem, mert a Pázmány Péter Tudományegyetemen 1948. január 29-én elindult Lengyel Intézet vezetését vette át. Az Intézet 1950 végéig működött az egyetem falai között. Ezt követően rövid ideig Lengyel Tájékoztató Központ, majd 1951. március 21-től Lengyel Olvasóterem néven a Váci utca 24. sz. alatt működött.

⁵³ Csapláros életrajzát lásd: Mitrovits Miklós: *Csapláros István (1910–1994)*. In: Mitrovits (szerk.): *Hídépítők, 130–133*. A varsói Magyar Kulturális Intézet első alkalmazottai Juhász Emma fordító, gépirónó, Bába Mihály könyvtári munkatárs és Wanda Rybicka takarítónő voltak. MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 1884/1950. A külföldi magyar intézetek személyi kérdései.

⁵⁴ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 699/1949. Dr. Csorba Tibor 1949. áprilisi havi jelentése.

⁵⁵ MNL OL XIX-J-1-v 40. d. 10. t. A november 22. és 28. között megtartott „Lengyel–Magyar Barátság Hete”.

⁵⁶ Gönyei: *Dokumentumok*, 178. dok. Radó György min. titkár jelentése a lengyelországi Magyar Hét eseményeiről. Budapest, 1948. december 7. 511.

⁵⁷ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 8861/49. Csapláros Istvánnak, a varsói Magyar Intézet vezetőjének 1949. január havi jelentése.

ügyeivel, ezeket összetartja. [...] Értékes munkát fejt ki Csorba a magyarbarát lengyelek” között is. Az új követ politikailag sem látott problémát: „...eddig lengyel részről a követségre ellene panasz sem hivatalosan, sem nem hivatalos formában nem érkezett. Bizonyos, hogy régi ember, de eddig lojálisnak mutatkozott. [...] eszem ágában sincs Csorbáról politikai megbízhatósági bizonyítványt kiállítani, de azt sem tartom megengedhetőnek, hogy érdemtelenül elnyomják. Amíg pozitív munkát végez, addig támogatni kell.”⁵⁸

A döntés lassan született meg. Végül 1949. augusztus 25-én Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter hazarendelte Csorbát „jelentéstételre”, s kérte a külügyet, hogy segítse elő hazajövetelét.⁵⁹ Kiderült, hogy Csorba útlevele lejárt, és hiába kérte már februárban annak meghosszabbítását, az ügy lassan haladt. Ezért Szántó Béla követ szeptember 16-án kérte a Külügyminisztériumot, hogy az útlevélosztályon sürgessék meg az ügyet.⁶⁰ Interveniálása sikerrel járt, szeptember 19-én megküldték neki és feleségének az útleveleket.⁶¹ Csorba Tibor feleségével gyanútlanul Budapestre utazott, majd hamarosan kiderült számukra, hogy ezzel véget is ért krakkói tevékenységük.⁶²

Csorba hazahívása nem csupán azért húzódtott egy éven át, mert elégedettek voltak a szakmai munkájával és elhivatottságával, hanem azért is, mert a háttérben éppen ekkor zajlott a kultúrpolitika irányításának átszervezése, a sztálinista politika érvényesítése a kultúra területén is. Mivel e folyamat is közel egy évig tartott, Csorba időt nyert.

A munkáspártok egyesítését követően az MDP Külügyi Bizottsága szinte azonnal felvette a nemzetközi kulturális kapcsolatok központosításának kérdését. 1948 augusztusában egy szovjet mintájú (Külföldi Kulturális Kapcsolatok Össz-szövetségi Társasága / VOKSZ) intézmény létrehozását tervezték a KÜM felügyelete alatt.⁶³ Az átalakítás indoklásában a széttagoltság, a szervezetlenség, a tervszerűtlenség mellett az állt, hogy „a külföldi kulturális kapcsolatok hálózata még mindig magán hordja a klebelsbergi kultúrpolitika bélyegét”. Bő egy hónappal később a Külügyi Bizottság megtárgyalta a külföldi kulturális kapcsolatok összpontosításáról szóló előterjesztést, ami 1948. november 11-én került az MDP Politikai Bizottsága elé.⁶⁴

A kultúrdiplomácia irányításának átalakítása nagy hatással volt Csorba Tibor és a krakkói Magyar Tudományos Intézet további sorsára, hiszen a terv szerint megszüntették volna a VKM X. főosztályát, amelynek felügyelete alá az Intézet addig tartozott. Egyelőre azonban

---

⁵⁸ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 1. d. 17/biz./1949.pol. Szántó Béla követ jelentése.

⁵⁹ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 270.907/1949.VIII. sz. Dr. Csorba Tibor és Csorba Tiborné útlevelének megküldése. MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 270.558/1949. VIII. sz. Csorba Tibor intézeti vezető hazahívása.

⁶⁰ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 2606/1949-8. Csorba Tibor útlevelügye.

⁶¹ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 70.519/Utl.-1949. Dr. Csorba Tibor és Csorba Tiborné útlevelének megküldése.

⁶² Nehéz pontosan rekonstruálni, hogy mi volt a döntő ok Csorba visszahívásában. Szántó követ véleménye szerint Jan Dąbrowski professzor, a Jagelló Egyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja, majd 1948-tól rektorhelyettese próbálta megnehezíteni, sőt ellehetetleníteni a munkáját. Dąbrowski ugyan nagy befolyással rendelkezett, de maga sem tekinthető az új rendszer hívének. Sőt, politikailag ezer szállal kötődött a háború előtti rendszerhez. Feltehetően személyes ellentét vagy szakmai vita lehetett közöttük. Életrajzát lásd Gerencsér Tibor: *Jan Dąbrowski (1890–1965)*. In: Mitrovits (szerk.): *Hídépítők*, 48–51.

⁶³ MNL OL M–KS 276. f. 80. cs. 2. ő. e. Feljegyzés a külfölddel való kulturális kapcsolatok átszervezéséről.

⁶⁴ MNL OL M–KS 276. f. 53. cs. 14. ő. e. Javaslat a Külföldi Kulturális Kapcsolatok Intézetéről.

csúszott a végrehajtás. Az MDP KV Titkársága csak 1949. május 2-án tárgyalta a kérdést. Az új tervezet szerint a külföldi kulturális kapcsolatokat egy Népközi Kulturális Kapcsolatok Intézete (NÉKI) létrehozásával központosították volna. Az indoklás ugyanaz maradt: „...központi politikai irányítás híján ez a munka tervszerűtlen és ellenőrizhetetlen.” Végül a Titkárság 1949. május 30-ai ülésén hoztak döntést és fogadták el a Minisztertanács rendeletének szövegét.

E folyamat végén 1949. június 3-án a 4069/1949. számú kormányrendelettel létrehozták a Kultúrkapcsolatok Intézetét, hogy a nemzetközi kulturális kapcsolatokat ezentúl tervszerűen és egységes rendszerben működtessék.⁶⁵ Az új intézményt⁶⁶ a külügyi tárca alá sorolták be, annak költségvetéséből működött. A rendelettel központosították a „magyar kultúra külföldre történő ismertetése és népszerűsítése” vagy a „tudományos és művészeti kapcsolatok ápolása” körébe tartozó feladatokat. Néhány hónappal később az Intézetet a Népművelési Minisztérium alá rendelték, de a Külügyminisztérium továbbra is társfelügyeletet gyakorolt felette.

Ezzel a döntéssel a krakkói Intézet felügyelete is átkerült a VKM X. főosztályától a KÜM, majd az 1949. szeptember 26-án a Népművelési Minisztérium alá. Csorbát azonban néhány nappal azelőtt visszahívták posztjairól. A krakkói Magyar Tudományos Intézetet a varsói Magyar Kulturális Intézet kihelyezett tagozataként képzelték el, önállóság nélkül.

Érdekesség, hogy már szeptember 28-tól kinevezték a Krakkói Magyarbarát Lengyel Diákegyesület egyik titkárát, Mieczysław Wewiórskit a krakkói intézet ideiglenes vezetőjének,⁶⁷ miközben Szántó Béla követ még november 11-én is arról ír, hogy szüneteltetni kell az intézeti munkát, mert nincs utód, egy követségi munkatárs leküldésének nincs értelme, mert nem tudja ellátni Csorba munkáját.⁶⁸ Végül mégsem szüneteltették. Úgy tűnik, hogy a magyar diplomáciának még 1949 végén is fontos volt a krakkói bázis.

Wewiórski valóban átvette a krakkói munkát Csorbától, és hamarosan kiderült, hogy vezetése alatt mind az intézeti munka, mind az oktatás színvonala jelentősen csökkent. Csapláros István 1952. február 3–10. között Krakkóba utazott, hogy tapasztalatokat szerezzen a krakkói Intézet munkájáról. Véleménye lesújtó volt, főképpen ha összevetjük a korábbi, Csorbáról írt jellemzéseivel: „[Wewiórski] elméletileg nem képzi magát. [...] teljesen rendszertelen a tanítási módszere, és ennek következtében nagy volt a lemorzsolódás.”⁶⁹ 1953. február 10-én pedig Bonta Mihály követségi titkár jelentette, hogy „a krakkói Magyar Intézet működése a lektori munkán kívül semmi egyébre nem terjedt ki. [...] Első látogatásom során

---

⁶⁵ MNL OL XIX-A-83.a 291/11-1949. A magyar köztársaság kormányának 4069/1949. Korm. számú rendelete a Kultúrkapcsolatok Intézete létesítése tárgyában. 1949. június 3. Lásd Kosztricz Anna: *A Kulturális Kapcsolatok Intézete*. Archivnet, 15. évf. (2015) 4. sz. https://www.archivnet.hu/politika/a_kulturalis_kapcsolatok_intezete.html (Utolsó letöltés: 2021. június 10.)

⁶⁶ Első elnöke Mihályfi Ernő lett, aki az 1848/49-es forradalom és szabadságharc centenáriumi ünnepeinek előkészítését vezette.

⁶⁷ Mieczysław Wewiórski a háború idejét Magyarországon töltötte menekültként. A krakkói Magyar Tudományos Intézetben rajta kívül még két alkalmazott dolgozott: Anna Chaduk takarítónő és Władysława Dzińbkówna tolmács. Mindkettő 1950. január 1-jétől. MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 1884/1950. A külföldi magyar intézetek személyi kérdései.

⁶⁸ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 260/biz.49.2. A krakkói Magyar Kulturális Intézet vezetőjének ügye.

⁶⁹ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 0634/3. Csapláros elvtárs krakkói utazása.

a krakkói Magyar Intézetben rengeteg reakciós irodalmat találtam, és Wewiórski teljesen tanácstalan volt tájékoztatási feladatait illetően.⁷⁰

1952-re a követség elérte, hogy „az intézetek régi reakciós közönségüktől megszabadulhattak és hatásos propagandamunkát végeztek”. A beszámoló szerint ebben az évben az intézet tizenkilenc rendezvénye mintegy 1500 látogatót vonzott, ami átlagosan nagyjából nyolcvan fős látogatottságot jelentett. Wewiórskit fordítóként bevonták a varsói követségi munkába is, és tíznaponta jelentést kellett küldenie Csaplárosnak.⁷¹ Wewiórski végül 1954-ig vezette a krakkói Magyar Tudományos Intézetet, amit ekkor végleg felszámoltak. Wewiórski 1955-től a varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatója, Csapláros pedig a Varsói Egyetem Magyar Tanszékének vezetője lett.

Visszatérés Varsóba

Csorba és felesége 1949 végétől 1950 végéig a budapesti lengyel követség és a magyar rádió részére tolmácsolt, illetve fordított. Helena Csorba, aki ekkor már magyar állampolgár volt, s ezáltal elvesztette lengyel állampolgárságát, 1951-ben engedélyt kapott arra, hogy Lengyelországba távozhasson két hétre. Mivel édesanyja betegeskedett és ápolásra szorult, élt a lehetőséggel és visszakérte lengyel állampolgárságát, csak így maradhatott Varsóban, ahol állást is vállalt. Csorba Tibor azonban továbbra sem kapott lengyel vízumot.⁷²

Csorba Tibor szerencséjére az 1948-as kulturális egyezmény végrehajtása alatt döntöttek arról is, hogy a két állam tudományos akadémiaja által létrehozott szerkesztőbizottság elkészíti az első magyar–lengyel és lengyel–magyar nagyszótárt. Magyar részről keresve sem találtak volna erre alkalmasabb személyt, mint éppen őt, aki már a háború előtt is oktatott magyar nyelvet lengyeleknek, illetve aki elkészítette az első magyar nyelvkönyvet. A felkérést természetesen elfogadta, a hatalmas munka 1952-ben kezdődhetett meg. Kiutazni azonban továbbra sem engedték. 1952 januárjában egyszer engedélyezték, hogy Varsóba utazzon, ám az utolsó pillanatban ezt is visszavonták. A munkát tehát Magyarországon kezdte meg egy húsz fős munkacsoport élén.⁷³

Felesége folyamatosan interveniált a különböző hatóságoknál, sőt még Boleslaw Bierut államfőnek is írt, hogy férjét engedjék vissza Lengyelországba.⁷⁴ Csorba Tibor végül 1955-ben költözhetett újra, immár véglegesen Lengyelországba. A szótárt ezt követően Jan Reyman professzorral közösen szerkesztették. E munkához a varsói Kultúra és Tudomány Palotájában kapott irodát és gépírónőket.

A két nagyszótár 1958-ban jelent meg, majd 1985-ben bővített formában újra kiadták azokat, és máig az egyetlen ilyen kiadvány. Csorba 1962-ben megkapta a lengyel állampolgárságot is, így hivatalosan is két hazára lelt. Varsó Óvárosában a Piwna utca 4. szám alatt, a legfelső emeleten nyitott műtermet. Tudományos, irodalmi, nyelvészeti és oktatási munkásságát lényegében befejezte, és 1985-ben bekövetkezett haláláig festéssel foglalkozott.

Életének utolsó éveiben feleségével közösen két jelentős tudományos igényű könyvet publikált a második világháború alatt Magyarországra menekültek életéről lengyel nyelven. 1981-ben jelent meg a feleségével közösen írt első könyve, *A lengyel ifjúság sorsa Magyar-*

---

⁷⁰ MNL OL XIX-J-1-k Lengyelország (1945–1964) 12. d. 131. t. 02589. A varsói és krakkói Magyar Intézet munkája.

⁷¹ Uo.

⁷² AAN Sygn. 1950 Akta Csorby.

⁷³ AAN Sygn. 1950 Akta Csorby. Notatka w sprawie Csorby.

⁷⁴ A levelet lásd: AAN Sygn. 1950 Akta Csorby.

országon a második világháború alatt,⁷⁵ majd 1985-ben a második *A magyar föld mint a lengyelek menhelye 1939–1945*⁷⁶ címmel. Befejezetlen maradt a trilógia harmadik része, amely a magyarországi lengyel menekültek által hazra küldött mintegy hatszáz levelet tartalmazta volna. Csorba és felesége munkássága így is egyedülálló, mivel nem csupán az első között publikáltak tudományos igényű monográfiákat a kommunista időszakban tabunak számító témában, hanem ehhez saját korabeli kutatásaikat is felhasználták. A háború idején több mint hatszáz lengyel menekült töltötte ki kérdőíveiket, amelyeket a szociológus végzettségű feleség készített, s ezen források felhasználásával készítették el második könyvüket. Bár szerették volna, de egyik munkájuk sem jelent meg magyar nyelven.

Csorba tevékenysége kiváló példa arra, hogy a hivatalos magyar–lengyel diplomáciai kapcsolatok hiánya idején az önkéntes, elkötelezett aktivisták kerültek előtérbe. 1945 után éppen Csorbának és lengyel feleségének tevékenysége jelentette a két ország közötti kapcsolatban a kontinuitást annak ellenére, hogy hivatalos kiküldetésben nem részesülhettek. Munkáját a befogadó lengyel állam jóindulatú hozzáállásának köszönhetően végezhetette. Az időközben létesült magyar diplomáciai képviselő is nagyban támaszkodott a Csorba által kiépített kulturális tőkére, kapcsolatrendszerre és az általa erősített magyarbarát értelmiségi közegre. Ugyanakkor a fogadó állam egyes befolyásos személyeinek (személyes és szakmai) ellenszenve, illetve az erősödő sztálinizmus miatt átértékelt kultúrdiplomáciai célok miatt nem folytathatta munkásságát. Annak ellenére sem, hogy a 20. században kevés hozzá hasonló jelentős életművel találkozunk a magyar–lengyel kapcsolattörténetben. Életének utolsó harminc évében a magyar–lengyel kapcsolatokat a partvonalról, a hivatalos kultúrdiplomáciából kizárva szemlélte. S bár ő is autodidakta módon vált a magyar–lengyel nyelvi, irodalmi, történelmi és kulturális kapcsolatok szakértőjévé, a szocialista korszakban nála sokkal jelentéktelenebb figurák kerültek pozícióba.

MIKLÓS MITROVITS

*The Hungarian Institute of Science in Krakow.
Cultural Diplomacy in Polish-Hungarian Relations After World War II*

After the end of World War II, there were no *de facto* diplomatic relations between Hungary and Poland, although the two states were not in a state of war with each other. However, relations were yet to be resumed. During this transitional period Tibor Csorba and the Hungarian Institute of Science he founded in Krakow took it upon themselves to maintain Hungarian–Polish relations. Through the means of cultural diplomacy, he tried to maintain and cultivate pro-Hungarian sentiment among the Polish public and the new post-war intelligentsia. Despite his considerable scientific, educational, and social activities, Csorba was called home after the official settlement of Hungarian–Polish diplomatic and cultural relations and was never given another diplomatic assignment. The aim of this paper is to explore the background of the establishment and operation of the Hungarian Institute of Science in Krakow, mainly based on Hungarian archival documents and Tibor Csorba's personal papers.

---

⁷⁵ Csorba, Helena – Csorba, Tibor: *Losy młodzieży polskiej na Węgrzech w latach II wojny światowej*. Warszawa, 1981.

⁷⁶ Csorba, Helena – Csorba, Tibor: *Ziemia węgierska azylem Polaków 1939–1945*. Warszawa, 1985.